

GERDA VAN WAGENINGEN

Water en wind

UITGEVERIJ GLB
DEVENTER

De regen sloeg bij vlagen tegen de ruiten. Binnen in de oude wipmolen, gelegen in het drasige polderland van Schouwen-Duiveland, huiverde Anne terwijl ze haar warme omslagdoek strakker om zich heen trok. Het was kil in de molen. Maar in watermolens was het altijd kil, behalve misschien in de hondsdagen midden in de zomer. De wind loeide om het molenhuis. De wieken zoefden met grote regelmaat langs de kleine ramen, die het daglicht schaars binnenlieten in de kleine kamer van de oude wipmolen waar Anne met haar ouders woonde. De peilschaal buiten gaf een veel te hoge waterstand aan, maar dat was niet ongebruikelijk in deze tijd van het jaar. Het water op zee stond hoog, dan kon het nieuwe stoomgemaal niet lozen en waren de watermolens van Schouwen onmisbaar. De maanden november en december waren meestal nat, waardoor haar vader meer dan genoeg werk had, en maar al te vaak dag en

nacht zijn molen moest laten draaien. Anne moest hem dan vaak helpen. Maar nu stond het voorjaar voor de deur, en dat jaargetijde was minstens even nat. In februari en maart werkte haar vader zich doorgaans drie slagen in de rondte!

Anne rilde. Op de achtergrond hoorde ze hoe het water door het rad werd opgetild om in de hoger gelegen boezem te worden geloosd. Zo werkte dat. Laaggelegen polders als die van Schouwen waren in de winter bijna altijd drassig en net een moeras, ondanks de komst van het nieuwe stoomgemaal, nu alweer een jaar of vijftien geleden. Ze was tweeëntwintig, ze herinnerde zich dus nog al te goed de onzekerheden van haar vader, die niet wist of hij brodeloos zou worden door de komst van een gemaal. Die onrust van haar vader was echter al na een paar jaar minder geworden. Zeker, stoomgemalen waren in de afgelopen jaren gebouwd in alle natte polders van Nederland. Ze hadden grote verbeteringen gebracht voor de bewoners van die polders, zonder twijfel. Vroeger, vertelde hun moeder soms over haar eigen meisjesjaren, was het in wintertijd nog natter en drassiger geweest. Maar ook nu kwam het nog voor dat

wegen wekenlang onbegaanbaar waren en dorpen soms geïsoleerd raakten. Dan moesten boeren hun melk en boter met platte schuiten over de ondergelopen drassige weilanden varen, om zo bij hun afnemers te komen. Als het vroom, waren de mensen blij. Op ijs kon naar de dorpen worden geschaatst, en sleden gleden over ijs of de bevroren wegen, waarin men dan niet langer in de modder bleef steken. Zo konden producten worden aangevoerd zowel als afgevoerd. Maar er lag lang niet altijd ijs.

Anne huiverde opnieuw en stookte het fornuis in het piepkleine keukentje op. Wonen in een watermolen was een krappe bedoening, maar ze wist niet beter. Hier was ze geboren. Hun familie maalde al minstens vier of vijf generaties op deze molen, en daarvoor was de molen al door een ander geslacht van watermolenaars bewoond geweest. In een eikenhouten balk boven in de molen stond het jaartal 1752 gekerfd. Misschien was hun molen toen gebouwd? Niemand wist dat zeker. Als dat het geval was, moest er daarvoor in de duistere tijd vanaf de middeleeuwen een andere, nog oudere molen op deze plaats hebben gestaan. Geen land zonder molens, al-

thans niet in de laaggelegen polders van Nederland. Vader had eens beweerd dat zonder watermolens Amersfoort aan zee zou liggen, en hoewel ze vroeger op school de meester nooit had durven vragen of dat waar was, geloofde Anne het best. Watermolens hadden hun land op de kaart gezet! In die oude tijden noemden de molenaars zich soms onderaannemer van God, omdat zij het land hielpen ontstaan. Land, dat zonder hen moeras was en dus onbewoonbaar. Wel had de meester op school weleens verteld dat het vermoedelijk de kruisvaarders waren geweest in de middeleeuwen die de kunst van molens hadden afgekeken op hun tochten naar het oosten. Haar vader wist echter niet of dat zomaar een verhaal was, of dat dit op waarheid berustte. De meester had ook verteld dat het polderland inklonk, ongeveer een halve meter per eeuw, juist doordat de van oorsprong moerassige ondergronden droger werden. Daardoor werd het, hoe raar dat ook was, steeds moeilijker een polder droog genoeg te houden zodat mens en dier daar konden blijven leven.

Wonen in een wipmolen was bijzonder krap met een heel gezin, nog krappere dan in de veel grotere achtkanters, die in de afgelo-

pen tientallen jaren waren gebouwd, en waar de helft van de molen die niet nodig was voor het waterrad, net als in hun wipmolen, als woning diende. Maar in drassige, laaggelegen polders stonden nog veel wipmolens, eenvoudig om de reden dat zij veel minder gewicht hadden dan de grotere en zwaardere achtkanters, molens met een stenen onderlaag en met riet gedekt. Dat rietdekken gebeurde zo, dat er acht vlakken ontstonden die vanaf een meter of twee boven de grond tot aan het molenkruis reikten.

‘Anne!’

Ze schrok op. Haar moeder mopperde soms dat ze een droomster was en daar had moeder misschien wel een beetje gelijk in. Ze mocht graag nadenken over het leven. Het was dat moeder haar hulp in het huishouden nodig had, zodat ze thuis moest blijven om haar daarbij te helpen. Als de waterstand zo hoog stond dat er dag en nacht gemalen moest worden, moest ze haar vader helpen. Bovendien moest ze bij tante Marie helpen, die verderop aan het modderige weggetje woonde waaraan ook de molen lag, omdat die opoe in huis had genomen en opoe was zeker niet de gemakkelijkste! De laatste jaren vergat ze van alles en

ze kon zomaar om niets vreselijk boos worden. Haar jongere zus Sien had meteen toen ze op haar twaalfde van school kwam uit dienen moeten gaan. Ze werkte als meid op een boerderij die dichterbij het dorp was gelegen. Ze kwam op zaterdagmiddag thuis, bleef op zondag en moest maandagmorgen alweer voor dag en dauw terug naar de boerderij, waar ze al om zes uur in de morgen aan het werk werd verwacht. Sinds Sien een dienstje had, lag Anne doordeweeks alleen in de bedstee. Dat was eigenlijk heel prettig. Zelfs de bedsteden waren klein in hun molen. Je kon er eigenlijk alleen half zittend in slapen, zoals vader en moeder dat deden. Vroeger was het gebruikelijk geweest dat mensen zo sliepen. In sommige boerderijen waren de bedsteden zo groot, dat een mens er gewoon in kon liggen. Dat was veel prettiger, vond ze. Als Sien er niet was, ging Anne schuin in de bedstee liggen, dan sliep ze veel lekkerder dan wanneer ze hoog in de kussens lag.

Kom, nu stond ze inderdaad te dromen! Ook al hoefde ze niet uit dienen om een paar centen te verdienen, me dunkt dat ze het druk genoeg had! 'Ja, moe, ik kom al.' Het was dinsdag en dat betekende dus dat ze

moest strijken. Het was haar taak om het grootste deel van het zwaardere werk te doen, zowel thuis in de molen als verderop bij tante Marie. Ze vond het fijn als ze haar vader moest helpen, al sinds ze van school was gekomen. Werk waar gewoonlijk jongens bij moesten helpen. Ze had weliswaar een broertje, Johan, maar die was nog erg jong. Ja, vanzelfsprekend moest ook hij vader helpen, maar dan alleen met lichtere karweitjes. Soms maakte Anne zichzelf wijs dat ze inmiddels genoeg wist van wind en water en ook van molens opdat ze misschien wel zelf watermolenaar zou kunnen zijn, maar het polderbestuur zou haar vierkant uitlachen als het daarvan hoorde. Een vrouw op een watermolen? Ondenikbaar! En misschien terecht, want er moest niet alleen gemalen worden, er moest ook onderhoud gepleegd worden en dat was pas echt zwaar werk. Daar waren vrouwen lichamelijk niet geschikt voor. Maar niettemin! Afgelopen november was het gebeurd, dat vader met hoge koorts in de bedstee lag te ijlen, en dat ze heel alleen de molen op de wind had gekruidd, de vang had gelicht en toen de wieken suisden en de molen het teveel aan polderwater begon weg te malen, had ze zich

een paar ogenblikken lang zo licht om het hart gevoeld, dat er geen ander woord voor te vinden was geweest, dan dat het geluk moest wezen. Alleen zijn onder een dreigend grauwe lucht die nog veel meer regen beloofde, de wind die aan haar rokken rukte, in dienst zijn van water en wind en zo helpen hun prachtige polder te bemalen, ja, op dat moment wist ze dat ze in hart en nieren een molenaarsdochter was, dat haar voorvaderen al generaties lang hadden geholpen de eeuwige strijd te winnen, die Zeeuwen altijd moesten voeren tegen het water dat de eilanden omringde. Mensen wonnen die strijd meestal, maar soms was het gebeurd dat die strijd was verloren. Soms spande het erom en lukte dat maar net. In de voorbije paar eeuwen waren enkele dorpen voor de kust van Schouwen verdronken geraakt en hadden de mensen de zeedijken steeds verder naar binnen opnieuw moeten aanleggen, omdat de zee te sterk was gebleken. Altijd weer hadden mensen dan nieuwe zeedijken gebouwd achter de oude inlagen, die hen opnieuw bescherming boden in deze nooit aflatende strijd. Hun molen stond nog geen twee kilometer achter wat na de laatste dijkdoorbraken de huidige zeedijk was gewor-

den.

De sleekachel in de kamer brandde en de twee strijkijzers stonden er al op om warm te worden. De kamer was niet groot en besloeg ongeveer de helft van het vierkante onderste gedeelte van de wipmolen. In de andere helft was het grote rad, dat bij het malen door de wieken werd aangedreven. Dat rad dreef op zijn beurt het grote waterrad aan, waarvan de schoepen het water omhoog tilden om op de hoger gelegen boezem te worden geloosd. De sleekachel was aan het midden van de buitenkant, de kachelpijp ging door het hout naar buiten en leverde vanzelfsprekend altijd gevaar op. Een houten molen en vuur, daar moesten mensen altijd uiterst voorzichtig mee omgaan. Misschien was dat een reden waarom wipmolens tegenwoordig vervangen werden door de achtkanters met een stenen onderkant en een rieten kap? Nee, dat was niet waar. De grotere achtkanters hadden een groter wiekenkruis en maalden daarom veel meer water weg. Dat was vanzelfsprekend de enige en belangrijkste reden. Maar hoe lang nog? Een jaar of vijftien geleden was haar vader bang geweest dat de bouw van het stoomgemaal hem brodeloos zou maken, maar al